

Рецензия

от доц. д-р Александър Василев Гьошев

АМТИИ „Проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив

Факултет „Изобразителни изкуства“

Катедра „Дизайн“

относно дисертационния труд на доц. Елена Николаева Кантарева-Дечева
„ПОДОВИ МОЗАЙКИ ОТ ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА НА ФИЛИПОПОЛ –
ТЕХНОЛОГИЯ И ТЕХНИКА, СЪСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМИ, РЕСТАВРАЦИЯ“,
с научен ръководител проф. д-р Галина Ларгева-Минкова

В дисертационния труд цялостно са проследени сложните процеси, обвързани с консервацията и реставрацията на подовите мозайки на един от най-големите раннохристиянски храмове в Европа – Епископската базилика на Филипopol. На базата на направените обстоятелни стратиграфски и технико-технологични проучвания са анализирани и обобщени множество факти, които имат важно значение за изясняването на специфични проблеми, свързани с периодизацията на полагането на различните мозаечни пластове в базиликалната сграда. В текста е разгледано подробно развитието на античните строителни занаяти, свързани с полагане на подови настилки и направата на мозайки; и на последно, но не и по значение място са проследени различните влияния и процеси, свързани с разпространението и развитието на християнската религия и култура в Югоизточна Европа, и по-конкретно във Филипopol през II-III и IV-VI в. На базата на поставената цел и определените в проучването задачи може да се обобщи, че текстът на Кантарева-Дечева надскача обичайната рамка на стратиграфско обследване и е обособен в интердисциплинарен труд, насочен както към теоретичното поле на задълбочен историко-културологичен анализ, така и към разглеждането на иновативни процеси и използването на съвременни технологии в практическата реставраторска дейност по възстановяването, съхранението и експонирането на антични мозайки.

В научната си практика малцина изследователи имат шанс да работят на подобен внушителен по размер и сложност за проучване археологически обект, какъвто е базиликалният филипополски храм. Още по-редки са случаите, в които

освен като учени са призвани професионално да организират и ръководят екип от специалисти и доброволци паралелно на терен и в лабораторни условия. Приносният характер на настоящия труд се изразява в съчетанието на подобни аспекти от споделен рядък изследователски опит, който освен в теоретичната рамка на проучването се разпростира и обогатява в още няколко насоки: **практико-изследователска, технико-аналитична (емпирична) и експертно-организационна** – свързана с имплементиране на определен набор от дейности по реставрацията на мозайките и строителството на защитна сграда и гр.

През изминалото столетие историята на античния град Филипопол е цялостно проучена. Въпреки многобройните публикации и археологически проучвания от редица автори в тази област, съвременните изследователи на културното наследство на Пловдив не разполагат все още с достатъчно разнообразен набор от методически и практически предписания за консервация и реставрация на антични мозайки, които да подпомогнат емпиричната им работа на терен или в реставраторските ателиета и лаборатории. В това отношение споделяният теоретичен и практически опит е изключително ценен за всеки бъдещ и настоящ изследовател, интересуващ се от естеството на разглежданите в дисертационния текст проблеми, но също така и от планирането на дейности и съставянето на стратегии за опазване на археологически паметници на късноантичното или раннохристиянското културно наследство.

Заглавието на хабилитационния труд – „ПОДОВИ МОЗАЙКИ ОТ ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА НА ФИЛИПОПОЛ – ТЕХНОЛОГИЯ И ТЕХНИКА, СЪСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМИ, РЕСТАВРАЦИЯ“, определя ясно темата, предмета и различните изследователски аспекти на теоретичната разработка. Дисертационният труд съдържа 176 страници, структурирани в увод, изложение в пет глави, заключение, приноси, списък на публикации и библиография. В текста са вместени 130 илюстрации, от които 126 цветни и 4 черно-бели. В обобщен план основните проблемни ядра, представени в него, са:

В **уводната част** на дисертационния труд разбираемо и точно са представени целта, предметът и методите на изследването. Определени са пет изследователски задачи, които са ясно формулирани и насочени към конкретни анализи и съставянето на програма за консервация, реставрация и експониране на мозаечните подове от Епископската базилика.

1. В **първа глава** на дисертационния труд, озаглавена „МОЗАЙКИ ОТ АНТИЧНИЯ ФИЛИПОПОЛ – СЪСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМИ И РЕСТАВРАЦИЯ“, се коментират открити подови мозайки на антични сгради (от периодите II-III и IV-VI в.). Направена е класификация, която ги обособява в две основни групи – според местосъхранението и състоянието, в което се намират; и според различната степен на реставрация и възможността им за експониране. Изнесени са данни, свързани с настоящото състояние на демонтираните и реставрирани мозайки, част от които спешно се нуждаят от обработка и консервация. Разгледано е състоянието на мозайките от двете раннохристиянски базилики, късноантичният дом „Ирини“ и сградата с подовата мозайка „Морска сцена“. Важен акцент в тази част от изследването е ясно подчертаният принос на Дечева-Кантарева към възстановяването на мозаечните подови настилки на споменатите в текста раннохристиянски базилики.
2. Във **втора глава** на изследването – „ТЕХНОЛОГИЯ И ТЕХНИКА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА МОЗАЕЧНИ ПОДОВЕ В АНТИЧНОСТТА“, се коментира организацията на работата на мозаечните ателиета в Античността. Специално внимание е отделено на описанието на различните антични техники за полагане на подови настилки: **най-ранната** използвана техника – *Opus barbaricum* (*pavimentum Barbarica*); **най-често** срещания тип антична мозаечна настилка – *Opus tessellatum*; техника на работа с **малки по размер тесери** – *Opus vermiculatum*; *Opus sectile*, свързана с обработка на каменни плочи, които при конфигурирането си на пода създават геометрично или фигурално изображение; *Opus signinum* – техника на изграждане на подова настилка, която е изградена от смес от варов хоросан с керамични фрагменти, в която са вметнени квадратни тесери или малки каменни фрагменти. Когато в този тип настилка не са вметнени тесери или каменни фрагменти, тя се нарича *cocciopesto*.
3. **Трета глава** на изследването е озаглавена „ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА НА ФИЛИПОПОЛ – ИСТОРИЯ НА ПРОУЧВАНИЯТА И НАМЕСИТЕ. МОЗАЕЧНИ ПОДОВЕ – КЛАСИФИКАЦИЯ, СТРАТИГРАФСКИ ПРОУЧВАНИЯ, СТИЛОВ АНАЛИЗ, ПАРАЛЕЛИ“. В тази част на дисертационния труд са анализирани множество факти, свързани със стратиграфските проучвания на трите мозаечни пода на раннохристиянския храм. В разгледаните мозаечни пластове са разчетени различни източни и западни влияния, констатирани са частични аналогии с

композиционни решения от антични мозайки от други сгради, проучени в Пловдив и на територията на България. Въз основа на направените проучвания е направена обща периодизация на тяхното изграждане, определени са два периода, състоящи се от три строителни фази:

- ✓ **Първи строителен период** от втората четвърт на IV в. до началото на V век с три строителни фази:
  - **I фаза** – изграждане на хоросановите подове *opus signinum* в централен кораб, южен и северен кораб, нартекс, северен портик, южен портик и прилежащите му помещения;
  - **II фаза** – полагане на мозайката от долния слой в централния кораб;
  - **III фаза** – полагане на мозайките от долния слой в южен и северен кораб, нартекс, северен и южен портик и прилежащите му помещения.
- ✓ **Втори строителен период:** от средата на V век до средата на VI век
  - **I-ва фаза** – полагане на мозайката в нартекса и северен портик;
  - **II-ра фаза** – полагане на мозайката от горния слой в централния кораб и апсидата, южен и северен кораб, южен портик;
  - **III-та фаза** – полагане на мозайките от горния слой покрай северната и южната част на презвитерия.

4. **Четвърта глава** се фокусира върху технологията и техниката на изграждане на мозаечните подове от Епископската базилика на Филипопол. На базата на направените експертно-проучвателни стратиграфски дейности и технико-технологичен анализ се установява, че в почти всички помещения с мозайки има три пода, положени един върху друг:

- **Първият под** на базиликата е изграден от розов хоросан в техника *Opus signinum, terminus post quem*, за чието полагане е открита в него монета на император Лициний I (308-324).
- **Вторият под** на базиликата е изграден от мозайка в техника *Opus tessellatum*, полагана на няколко етапа между средата на IV и началото на V век.
- **Третият под** на базиликата покрива най-ранните мозайки и е изграден в техниката *Opus tessellatum* между края на V и първата половина на VI век.

Във втората част на главата е представена и обобщена информация, обвързана с направените редица лабораторни изследвания на тесери и хоросани през

предходните четири десетилетия. Изследванията показват, че античните майстори и технолози са владеели широк арсенал от технически умения за достигане на впечатляващо богатство при нюансирането на мозаечните подове, ползвайки различни местни суровини. Уникално за мозайките на Епископската базилика е това, че за необикновеното разнообразие на цветовете и техните нюанси (повече от четиридесет) се разчита единствено и само на скални тесери.

Изнесените резултати за актуалното състояние на проучените материали допринасят за определяне на стратегия и методология за тяхната реставрация и опазване. Тази информация е важна и има изключително приносен характер за всеки настоящ и бъдещ изследовател, свързан с опазване на античното културно наследство и мозаечни подове от предходни исторически периоди.

5. Пета глава е озаглавена „**КОНСЕРВАЦИЯ И РЕСТАВРАЦИЯ НА МОЗАЙКИТЕ ОТ ЕПИСКОПСКАТА БАЗИЛИКА НА ФИЛИПОПОЛ**“. В нея са разгледани два основни периода, обвързани с проучвателните и реставрационни дейности на **Епископската базилика на Филипопол**:

- **Първоначален период** на консервационно-реставрационни работи, извършени по подовите мозайки на базиликата до започването на настоящата реставрация – 1983–2000 г. Коментирани са проблемите на необработените мозайки – основно техните носещи основи и използването на епоксидна смола от реставраторските екипи в миналото. В средата на 80-те години епоксидната смола с пълнител е заменена от пено-епоксидна смола с яркочервен цвят. Използвана е от Йордан Млеканов за реставрацията и отливането на носещите основи на мозайките от т.нар. „Резиденция“ и някои от мозайките от Епископската базилика в Пловдив.
- Период на реализация на „Проект за консервация, реставрация, експониране и изграждане на защитно покритие на Епископската базилика на Филипопол“, осъществен с финансовата подкрепа на фондация „Америка за България“ и Община Пловдив през периода 2015–2020 г. **В тази част на изследването е споделен личностният принос на автора в процесите по планиране, одобрение и реализиране на един от най-мащабните реставрационни проекти в страната през последното десетилетие.** Проследени са сложните дейности по реставрацията, пренасянето и връщането на мозайките обратно, укрепването на терена, строежа на защитната сграда и подпорната стена и др.

Заклучение:

След като се запознах с дисертационния труд на Елена Кантарева-Дечева, считам, че **изследването е значимо и има приносен характер**. Споделеният научен опит от страна на автора, обвързан с реставрацията на поделите мозайки на Епископската базилика на Филипопол, е стойностен, добре структуриран и аналитично задълбочен. Дисертацията е с художественотворческа насоченост и съпътства проектирането и реализацията на консервацията на обект не само от регионално, а от общоевропейско значение. В този смисъл изброените приноси са обвързани с дело, което по своята значимост и същност е важно за опазване на световното културно наследство, а това предпоставя дисертационната разработка на Кантарева-Дечева да се отчете като важна и съществена.

Давам **положителна оценка** и препоръчвам на Научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Елена Кантарева-Дечева.

14 февруари 2022 г.

доц. д-р Александър Василев Гьошев